

FEATURES TO OVERCOME THE MAN CRITICAL SITUATIONS IN LIFE

A. MASLYUK, Ph.D., senior researcher at the Laboratory of the history of psychology them. V.A. Romentsya Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

Summary. *The problem of the individual experiences of critical situations. Analyzed the psychological characteristics of the person to overcome critical situations. Obtained a matter of survival in difficult conditions. It was found that led to the preservation of the human person in the difficult circumstance*

Keywords: *inferiority complex, critical situation, concentration camp experiences, psyche, trauma*

УДК 165.412:316.61 – 653.73(477)

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Л. М. ОМЕЛЬЧЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету біоресурсів і природокористування України

Анотація. *У статті розглядається соціалізація особистості в умовах постійних змін. Стабільне ускладнення картини світу створює ситуацію невизначеності для сучасної української молоді, основною її потребою у цих обставинах постає необхідність у визначеності, особистісна орієнтація сучасної молоді людини ставить її в умови ціннісного вибору, який ускладнюється кількістю альтернатив, суперечливістю інформації, високим рівнем очікувань до себе та прагненням чітко спрогнозувати майбутнє.*

Ключові слова: *соціалізація, ситуація невизначеності, ставлення особистості до невизначеності*

Аннотация. *В статье рассматривается социализация личности в условиях постоянных изменений. Стабильное усложнение картины мира создает ситуацию неопределенности для современной украинской молодежи, основной ее потребностью в этих обстоятельствах возникает необходимость в определенности, личностная ориентация современного молодого человека ставит его в условия ценностного выбора, усложняющийся количеством альтернатив, противоречивостью информации, высоким уровнем ожиданий к себе и стремлением четко спрогнозировать будущее.*

Ключевые слова: *социализация, ситуация неопределенности, отношение личности к неопределенности*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблема соціалізації особистості постала в центрі уваги українських науковців наприкінці минулого століття, проте актуальність її не знижується, що зумовлено різноплановими соціально-психологічними явищами:

- трансформація інститутів соціалізації (криза сім'ї; реформа освіти: зміна структури, змісту, нові стандарти; розвиток молодіжних субкультур);

© Л. М. Омельченко, 2015

- раптові зміни суспільства – у виробничій сфері, у царині соціокультурного життя, – що задають об'єктивну відсутність зразків для відтворення;
- здатність до усвідомленого вибору, особистісна відповідальність, уміння діяти в ситуації невизначеності як психологічні властивості сучасного юнака (І. Кон, Г. Фішер, О. Белінська).

Особливої важливості вона набуває в українській науці нині, коли постає проблема «змінюваної особистості в змінному світі» (О. Асмолов) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ситуації невизначеності та її впливу на процес соціалізації особистості має свою історію дослідження: у зарубіжних розвідках вона розкривається у працях S. Grenier, A.M. Barrette, R. Ladouceur (інтолерантність до невизначеності та інтолерантність до двозначності), P.W. Glimcher (вплив невизначеності на поведінку людини), В. Зінченко (толерантність до невизначеності), О. Белінська, О. Дубовська (змінюваність та постійність як фактори соціалізації особистості), Д. Леонтьєв (загальнометодологічні аспекти невизначеності як психологічного феномена); в українській науці проблема соціалізації особистості в умовах невизначеності розкрита у працях В. Москаленко (теоретико-методологічні та методичні аспекти соціалізації особистості), П. Горностай (рольовий підхід в соціальній психології особистості), А. Рождественського (психологічний потенціал особистості в ситуації невизначеності), А. Чебикіна (емоційна стійкість в умовах невизначеності), І. Зубіашвілі (соціалізація особистості в умовах системних змін), А. Лучинкіної (особливості механізмів соціалізації обдарованих підлітків в Інтернет-середовищі) та ін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування психологічних аспектів соціалізації особистості в умовах трансформації українського соціуму.

Виклад основного матеріалу. Соціалізація в науці розглядається як складний двобічний процес, що охоплює, з одного боку, опанування соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку, активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище [1, с. 269].

У сучасній науці висловлюється думка про програмну зумовленість процесу соціалізації [7, с. 51]. Зазначений процес розглядається із кута зору реалізації біологічної та соціальної програм. Біологічна охоплює видові, статеві, вікові ознаки, соціальна – це своєрідна програма соціального успадкування, що увібрала в себе всі досягнення людства. Оптимальні можливості для реалізації особистості створюються на підґрунті єдності зазначених програм. Саме це гармонійне сполучення зумовлює оптимізацію зовнішніх та внутрішніх можливостей усієї системи особистості. Воно відображає особистісну позицію індивіда до засвоєного досвіду, яка забезпечує зростання соціальності людини.

Більшість високорозвинених видів на землі розвиваються шляхом пристосування видової поведінки до зміни середовища. Еволюція людини відбувалася іншим шляхом – передачі та опанування індивідами досвіду попередніх поколінь (соціальне успадкування) через процес інкультурації. Таким чином, соціальний досвід індивіда – це його реальне життя, система цінностей, образ світу, сформований під суспільним впливом.

Сучасні дослідники наголошують: процес соціалізації має два рівні – адаптація особистості до соціуму та самовизначення її в соціумі. Останній означає активну позицію особистості, що проявляється в оцінці оточення,

відборі впливів, прийнятті обставин чи опір їм. Процеси самовизначення та самореалізації здійснюються на підґрунті механізмів свободи вибору й свободи дій. Людина, використовуючи соціальні та індивідуально-особистісні можливості, створює власну модель життя.

Неабиякого значення в соціалізації особистості набувають її ціннісні орієнтації. В. Москаленко, аналізуючи процес соціалізації, наголошує: саме через ціннісні орієнтації здійснюється зв'язок зовнішнього (предметного об'єктивного) світу особистості з її внутрішнім світом. Ціннісні орієнтації у свідомості мають різне походження – одні належать до соціальних уявлень, інші – формуються в процесі індивідуальної рефлексії.

Ціннісні орієнтації не завжди відповідають реально значущим, адже вони постають у свідомості індивіда через його потребу систему, яка, з одного боку, визначається культурно-історичною системою цінностей суспільства та його експектаціями, а з іншого – розкриває можливості індивіда інтеріоризувати елементи цієї системи.

Розглянемо проблему ціннісної та потребової сфери особистості у процесі соціалізації детальніше. Як ми уже зазначали вище, ціннісні орієнтації особистості постають у її свідомості як соціальні уявлення. Останні дослідження засвідчують: соціальні уявлення сучасної людини є досить суперечливими. У реальному житті сучасного українця це проявляється у формі зневаги до загальнолюдських цінностей, наприклад, таких як любов, кохання, добро, моральність, людське життя, традиції, звичаї, прощення, сімейна злагода тощо. Відчуття наростання зовнішньої агресії з боку тієї великої соціальної групи, яка тривалий час вважалася значущою, близькою, дружньою; посилення адміністративного свавілля; неможливість впливати на зміст певних законодавчих актів – усе це підсилює переживання актуальної соціальної ситуації як непідконтрольної суб'єкту, а тому – невизначеної. На думку О. Белінської, це відчуття втрати людиною своєї суб'єктності супроводжується одночасною актуалізацією необхідності особистісного вибору – причому вже не так для активної соціальної дії, як для формування нових уявлень про себе та світ [3].

Підґрунтям для подібного вибору Т. Марциновська вважає прагнення людини до збереження консервативних цінностей та еталонів [6]. Д. Леонт'єв дійшов висновку, що особистісний вибір щодо формування уявлень про світ ґрунтується на потребі особистості, що актуалізується самою ситуацією невизначеності, – тобто на потребі у визначеності. Така потреба зрозумілої картини світу більш напружена, ніж потреба в істинності цієї картини або хоча б у її правдоподібності [5].

Розглянемо детальніше ознаки ситуації невизначеності. У сучасній соціальній психології існує декілька підходів до її пояснення. Так, Д. Леонт'єв інтерпретує проблему невизначеності через призму ставлення людини до майбутнього. Людина не знає, та й не може точно знати, що буде в майбутньому, проте їй притаманно формувати занадто жорсткі, із досить високим ступенем суб'єктивної визначеності очікування. Саме ці очікування, що породжують ситуацію занадто високої суб'єктивної передбачуваності, і є одним із головних компонентів багатьох невротичних проблем. Адже основна ознака майбутнього – воно не прогнозоване. Упевнене знання людини того, що з нею буде, на думку Д. Леонт'єва, – це вироблений психологічний захист особистості [5].

Т. Корнілова інтерпретує проблему невизначеності, виокремлюючи ін-

формаційну ознаку основним критерієм обґрунтування сталості. Так, на її думку, саме суб'єктивна оцінка інформації людиною як суперечливої чи нечіткої або брак інформації можуть зумовлювати ситуацію невизначеності. У такому випадку сприймання суперечливої інформації переживається людиною як когнітивний конфлікт, а вирішення його базується на актуалізації потреби в зміні суперечливих знань на визначені, чіткі [4]. Таким чином, людина буде прагнути змінити ситуацію так, щоб в її оцінці вона стала визначеною. Тому основний механізм редукції невизначеності, із позицій цієї концепції, – механізм вирішення когнітивного дисонансу.

О. Поддяков основною ознакою ситуації невизначеності вважає неможливість її контролю з боку суб'єкта дії. Така оцінка ситуації суб'єктом виникає у тому разі, якщо перцептивна настанова людини наштовхується на інформаційний бар'єр (брак знань про ситуацію або відсутність умінь діяти в ній) [8].

Більшість дослідників, прагнучи проаналізувати психологічні реакції особистості на складнощі, успішність соціальної активності людини в ситуації невизначеності пов'язують із формуванням толерантності до невизначеності. Так, Д. Леонтьєв виокремлює два способи реагування сучасної молоді на запити, що ставить перед нею світ:

- зупинка розвитку після досягнутого (заперечення необхідності подальшого ускладнення, завмирання у стані блаженного спокою);
- самодетермінація розвитку до глибокої старості (заперечення необхідності зупинки в цьому процесі) [5].

О. Белінська наголошує на значущості досвіду в збереженні активності особистості в ситуації невизначеності, при чому не переживання задоволення від успіху в подоланні невизначеності, а власне самого досвіду подолання труднощів [3].

Звичайно, ускладнення сучасної реальності, що постає перед пересічним українським юнаком чи дівчиною, у декілька разів перевищує темп їхнього індивідуального розвитку. Така ситуація не може не викликати тривоги чи переживань, постійного прагнення здійснити оцінку об'єктивної власної особистісної можливості та фактичної вимоги, яку ставить перед молоді людиною соціум. Проте саме усвідомлення світу як постійно змінюваного, невизначеного дає людині можливість позбутися психоемоційних переживань, що нагадують симптоматику посттравматичного стресового розладу.

А. Рождественський, обґрунтовуючи чинники активності особистості в ситуації невизначеності, акцентує увагу на значущості соціальних настанов. Важливим у ситуації невизначеності є аспект віри людини в сприятливий вихід із цієї ситуації. Вона ґрунтується на відчуттях довіри до себе й до світу, що перебувають у стані динамічної рівноваги. Розширення меж довіри до себе можливе шляхом набуття досвіду долаття складних чи екстремальних ситуацій, упевненості у власних можливостях, а відтак підвищується й довіра до мінливого світу [9, с. 689].

Отже, аналізуючи теоретичні джерела, можна дійти висновку: соціалізація сучасної української молоді відбувається в ситуації невизначеності, адже невизначеність – це основна ознака майбутнього, а сучасне буття юнацтва позначено трансформаціями у сфері соціальних цінностей (утвердження євроцентризму як основної онтологічної цінності). Невизначеність – це суб'єктивна оцінка ситуації особистістю, яка діє в її полі. Основними чинниками невизначеності є занадто жорсткі, із досить високим ступенем суб'єктивної визначеності, очікування до майбутнього, складність чи супереч-

ливість інформації про ситуацію, неможливість контролювати ситуацію, складність прийняття рішення і ризик, пов'язаний із великою кількістю можливих альтернатив при його ухваленні. Окрім того, категоризація ситуації як невизначеної буде зумовлена системою цінностей особистості, особливостями її когнітивної та потребової сфери. Високий рівень соціалізованості особистості в ситуації трансформації українського соціуму залежить від її здатності до самодетермінації розвитку, набуття досвіду долавання невизначеності, формування толерантного ставлення до мінливості та складності, психологічної готовності діяти в умовах невизначеності.

Перспективами наших подальших розвідок є дослідження рівня толерантності до невизначеності сучасної студентської молоді.

Література

1. Андреева Г.М. Социализация // Социальная психология / Г. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 365 с.
2. Асмолов А. Психология личности. Культурно-историческое понимание развития человека / А. Асмолов. – М.: Академия, 2007. – 528 с.
3. Белинская Е.П. Неопределенность как категория современной социальной психологии личности [Электронный ресурс] / Е. Белинская // Психологические исследования. – 2014. – Т. 7, № 36. – Режим доступа к журн.: <http://psystudy.ru>.
4. Корнилова Т.В. Принцип неопределенности в психологии: основания и проблемы [Электронный ресурс] / Т.В. Корнилова // Психологические исследования. – 2010. – №. 3 (11). – Режим доступа к журн.: <http://psystudy.ru>.
5. Леонтьев Д.А. Вызов неопределенности как центральная проблема психологии личности [Электронный ресурс] / Д.А. Леонтьев // Психологические исследования. – 2015. – 8 (40). – Режим доступа к журн.: <http://psystudy.ru>.
6. Марцинковская Т.Д. Социальное пространство: теоретико-эмпирический анализ [Электронный ресурс] / Т.Д. Марцинковская // Психологические исследования. – 2013. – 6 (30). – Режим доступа к журн.: <http://psystudy.ru>.
7. Москаленко В. Соціалізація особистості: монографія / В. Москаленко. – К.: Фенікс, 2013. – 540 с.
8. Поддъяков А.Н. Преднамеренное создание трудностей и совладание с ними [Электронный ресурс] / А.Н. Поддъяков // Психологические исследования. – 2008. – №. 1 (1). – Режим доступа к журн.: <http://psystudy.ru>.
9. Рождественський А.Ю. Категорія надійності та толерантності в дискурсивному полі сучасної психології / А.Ю. Рождественський // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 14. – Кам'янець Подільський: Аксіома, 2011. – С. 683 – 694.

REFERENCES

1. Andreeva G.M. Socializacija // Social'naja psihologija / G. Andreeva. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 365 с.
2. Asmolov A. Psihologija lichnosti. Kul'turno-istoricheskoe ponimanie razvitija cheloveka / A. Asmolov. – М.: Akademiya, 2007. – 528 с.
3. Belinskaja E.P. Neopredelennost' kak kategorija sovremennoj social'noj psihologii lichnosti [Jelektronnyj resurs] / E. Belinskaja // Psihologicheskie issledovanija. – 2014. – Т. 7, № 36. – Rezhim dostupa k zhurn.: <http://psystudy.ru>.
4. Kornilova T.V. Princip neopredelennosti v psihologii: osnovanija i problemy [Jelektronnyj resurs] / T. V. Kornilova // Psihologicheskie issledovanija. – 2010. – №. 3 (11). – Rezhim dostupa k zhurn.: <http://psystudy.ru>.

5. Leontiev D.A. Vyzov neopredelennosti kak central'naja problema psihologii lichnosti [Jelektronnyj resurs] / D.A. Leontiev // Psihologicheskie issledovanija. – 2015. – 8 (40). – Rezhim dostupa k zhurn.: <http://psystudy.ru>.

6. Marcinkovskaja T.D. Social'noe prostranstvo: teoretiko-jempiricheskij analiz [Jelektronnyj resurs] / T.D. Marcinkovskaja // Psihologicheskie issledovanija. – 2013. – 6 (30). – Rezhim dostupa k zhurn.: <http://psystudy.ru>.

7. Moskalenko V. Socializacija osobystosti: monohrafija / V. Moskalenko. – K.: Feniks, 2013. – 540 s.

8. Podd'jakov A.N. Prednamerennoe sozdanie trudnostej i sovladanie s nimi [Jelektronnyj resurs] / A.N. Podd'jakov // Psihologicheskie issledovanija. – 2008. – №. 1(1). – Rezhim dostupa k zhurn.: <http://psystudy.ru>.

9. Rozhdestvenskij A.Ju. Katehoriija nadijnosti ta tolerantnosti v diskursyvnomu poli suiasnoji psihologii / A.Ju. Rožděstvens'kij // Problemy suiasnoji psihologii: Zbirnyk naukovyx prac' / Za red. S.D. Maksymenka, L.A. Onufrijevoji. – Vyp. 14. – Kamjanec' Podil's'kij: Aksioma, 2011. – S. 683 – 694.

INCERTITUDE AS A FACTOR OF SOCIALIZATION OF MODERN UKRAINIAN YOUTH

L. OMEL'CHENKO, PhD, associate professor of Department of Social Work and Psychology, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

***Summary.** The article displays the socialization of the individual in terms of permanent changes. The stable perturbation of a worldview makes a condition of an incertitude for modern Ukrainian youth; its main need in these circumstances is necessity in the certainty, the personal orientation of modern young person puts it in the conditions of value choice, which complicates by a variety of alternatives, the inconsistency of information, the high level of expectations of yourself and willing to forecast the future clearly.*

***The key words:** socialization, condition of incertitude, individual's treatment of incertitude*

УДК 37.015.3:159.938.35/36:378.663-067.87

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН СТРЕСІВ У СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ВНЗ

О. В. ПОЛОЗЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та психології, Національний університет біоресурсів і природокористування України

***Анотація.** У статті висвітлено основні підходи до розуміння поняття «стрес», акцентовано увагу на рівнях прояву стресу (фізіологічний, поведінковий, емоційний, когнітивний), окреслено фактори виникнення стресових ситуацій у професійній діяльності фахівців аграрної галузі, виявлено основні причини стресів у студентів аграрних ВНЗ, обґрунтовано необхідність психологічної підготовки студентів у профільних ВНЗ.*

***Ключові слова:** стрес, студент, аграрний ВНЗ, психологічна підготовка*

© О. В. Полозенко, 2015